

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΖΩΡΑ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς
καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

Ἐπιμνημόσυνος λόγος εἰς Φαίδωνα Κουκουλέν¹.

Συνήλθομεν καὶ πάλιν, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἐνώσωμεν τὰ δάκρυα καὶ τὸν πόνον μας, τὰς ἱκεσίας καὶ τὰς προσευχάς μας πρὸς τὸν Ὑψιστον ὑπὲρ τοῦ πολυκλαύστου διδασκάλου καὶ φίλου, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη ἀγῆρωσ καὶ ζωηρὰ παραμένει καὶ θὰ παραμένῃ εἰς τὰς καρδίας καὶ τὴν σκέψιν ὅλων μας.

Ὁ χρόνος, ἀνοικτίρμων καὶ σκληρός, ἀμαυρῶνει συνήθως, ἂν μὴ τελείως ἀφανίζῃ, τὰ ἔργα τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου διαβάσεως, δοῶν ἡ θνητῇ ὑπαρξεὶς οὐδὲν τὸ μέγα ἢ τὸ γενναῖον προσέφερεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἀντιθέτως, διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, δι' ἐκείνους, οἵτινες σκοποὺν τῆς ζωῆς των ἔταξαν τὴν διακονίαν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, ἐπιφυλάσσει τὸ ὅλως ἐξαιρετικὸν προνόμιον τῆς αἰδίου φήμης καὶ δόξης, καὶ στεφανώνει τὴν μνήμην τούτων μὲ τὸν ἄφθιτον στέφανον τῆς ἀμαράντιου δάφνης.

Εἰς τὸν ἀείμνηστον Φαίδωνα Κουκουλέν ὁ χρόνος ἐπεφύλαξε τὴν δοξημένην καθολικωτέραν καὶ εἰλικρινεστέραν ἀναγνώρισιν. Ἡ διάβασις αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην ἀφῆκεν ἔχρη ἀνεξίτηλα, τὰ ὁποῖα οὐδεμία φθοροποιὸς δύναμις θὰ δυνηθῇ ποτὲ νὰ ἀφανίσῃ. Ὅσον ὁ χρόνος παρέρχεται, τόσοι περισσότεροι καθίσταται καταφανῆς ἡ μεγάλη τοῦ ἀνδρὸς ἐπιστημοσύνη, ἡ ἄφατος ἀγαθότης, ἡ ἀπέραντος ψυχικὴ εὐγένεια.

Ἐργατικότης καὶ καλωσύνη : Ἴδου οἱ δύο πόλοι, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν τὸ πιστεῦν τῆς ἐκλεκτῆς τοῦ διδασκάλου ὑπάρξεως, ἥτις δὲν ἐπέτρεπεν εἰς ἑαυτὴν ἀμφιταλαντεύσεις, δὲν ἐγνώρισε ποτὲ συμβιβασμούς, δὲν ἐδέχθη ὑποχωρήσεις εἰς τὰς ἀρχάς του. Ἡ θερμορρογὸς πίστις παρῆεν εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν, μίαν δύναμιν, ἥτις κατορθώνει νὰ θρασύῃ καὶ κατανικήσῃ πάντα φραγμὸν ἢ ἀντίστασιν εἰς τὸν προδιαγεγραμμένον δρόμον τοῦ καλῶς ἐννοουμένου καθήκοντος.

1. Ἐξεφωνήθη τὴν 22αν Ἀπριλίου 1956 ἐν τῷ Πανεπιστημιακῷ ναῷ τῆς Καπνικαρέας, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὁργανώσεως ἀρχιερατικοῦ ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μνημοσύνου.

Πολλάκις ὠρθώθησαν ἐνώπιόν του ὑψηλά καὶ ἀνυπέρβλητα τεῖχη, πολλάκις ἐγνώρισε τὴν ἀντίδρασιν καὶ τὴν κακίαν τῶν μικρῶν, πολλάκις ἐδοκίμασε τῆς ἀντιζηλίας τὸ πικρὸν ποτήριον. Ἀλλὰ διὰ τὸν ἰσχυρόν, τὰ ἐμπόδια ἀποτελοῦν ἀφαιτηρίαν νέων προσπαθειῶν καὶ ἀσφαλοῦς τελικῆς νίκης. Ἐπροχώρησε πάντοτε εὐθυτενῆς ὡς ἡ δοῦς καὶ ὑψιτενῆς ὡς ἡ κυπάρισσος, ὡς ἀνδρεῖος ἀγωνιστής, ὅστις ἀνηφῶν πάντα κίνδυνον, κρατεῖ στερεῶς τὴν σημαίαν, τὴν ὁποίαν ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτόν.

Ἡ ἐπιστήμη οὐδέποτε θὰ λησμονήσῃ τὸν ἀκάματον καὶ χαλκέντερον σκαπανέα αὐτῆς, ὅστις, μὲ τὸ πλουσιώτατον καὶ πολυσχιδὲς ἔργον του, κατώρθωσε νὰ τάμῃ νέας ἀγνώστους μέχρι τότε ὁδοὺς καὶ νὰ θέσῃ ἀρραγῇ τὰ θεμέλια ἐνὸς νέου κλάδου, κατ' ἐξοχὴν σημαντικοῦ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας, διότι πρῶτος αὐτός, μετὰ πρωτοφανοῦς φανατισμοῦ καὶ ἀνενδότου πίστεως, εἰργάσθη διὰ τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν συγκριτικὴν μελέτην τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς οὗτος παρουσιάζεται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ ἀποδείξῃ οὕτω περιτράνως τὴν πλήρη ἐθνικὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς ἐπὶ σειρὰν μακροτέραν τῶν τριάκοντα αἰῶνων.

Τοῦτο ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος : «Διὰ τοῦ ἔργου μου αὐτοῦ — λέγει —, προϊόντος μακροχρονίαν μελετῶν, ἐπιδιώκω ἀφ' ἐνὸς νὰ δώσω πλήρη, κατὰ τὸ δυνατόν, εἰκόνα τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν ἡμῶν προγόνων συσχετίζων αὐτὸν πρὸς τὸν ἀρχαῖον -Ἑλληνικὸν καὶ νεο -Ἑλληνικὸν καὶ δεικνύων οὕτω τὴν συνέχειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐξάρω τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βυζαντινῶν, οἵτινες, ἀνήκοντες εἰς τὸ μᾶλλον πεπολιτισμένον κράτος τοῦ μεσαίωνος, καὶ ἀξιόλογον ἀναπτύξαντες πολιτισμόν, πολλὰ στοιχεῖα τούτου μετέδωκαν εἰς τὰς νεωτέρας κοινωνίας, γενόμενοι εἰσηγηταὶ θεσμῶν καὶ βίου ἀνθρωπιστικοῦ».

Οὕτω τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ Κουκουλέ, εἰς τὸ ὅποιον γίνεται εὐρυτάτη χρῆσις, καὶ δὴ καὶ ἐκ πρώτης χειρός, τῶν φιλολογικῶν πηγῶν, τὰς οποίας ἐξετάζει ἐν συσχετίσει πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην συστηματικὴν καὶ ὁλοκληρωμένην ἐργασίαν διὰ τὴν γνωριμίαν τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ, καὶ τὴν σημαντικωτέραν μελέτην, ἣτις ἐγράφη περὶ τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας.

Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη παραμένει ψυχρά, ἂν ἀποτελῇ τι τὸ ἀφηρημένον. Πρέπει αὕτη νὰ συνδέεται καὶ μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Φαίδων Κουκουλὲς ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ἀληθὴς ἐπιστήμων εἶναι ἐν πρώτοις ἄνθρωπος. Ἡ πολυτιμότερα διδασκαλία του ὑπῆρξεν ἡ ἀμέριτος προσφορὰ τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ του εἰς τὰς ιδέας καὶ τὰ ἰδανικά, εἰς τὰ ὁποῖα μετὰ πρωτοφανοῦς πίστεως ἐνέμενε.

Ἠγάπησε τὸ Σχολεῖον καὶ ἐδίδαξε μετὰ βαθείας ἐπιγνώσεως τῆς καθηγητικῆς ἀποστολῆς, ζητῶν νὰ μεταλαμπαδεύσῃ εἰς τοὺς ἀκροατάς

του — φοιτητὰς ἢ εὐρύτερον κοινὸν — τὴν μετὰ σεβασμοῦ ἐμμοιρὴν πρὸς τὴν παράδοσιν, τὴν δλόφωχον ἀφοσίωσιν πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐπιστήμην καθόλου.

Προσφυῶς ἐλέχθη, ὅτι ὁ Κουκουλὲς ὁμοίαζε πρὸς Σχολάρχην τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν συστολὴν καὶ ἐμφάνισιν, μὲ τὸ ὕφος καὶ τὴν παροιμιώδη εὐσυνειδησίαν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης φυλετικῆς εὐγενείας.

Ἀπὸ καταγωγῆς ταπεινῆς ἀνῆλθεν ἐπαξιώτατα εἰς τὰς ἔδρας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Ἀκαδημίας, χάρις εἰς τὴν ἄκαμπτον ὑπομονὴν του καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐκείνας πνευματικὰς ἀρετὰς, αἵτινες ἀνέδειξαν αὐτὸν ἓνα τῶν σημαντικωτέρων ἐκπροσώπων τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Εἰς τὰς ἠθικὰς του ἀντιλήψεις ὑπῆρξε πουριτανός, δορικὸς εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς του, μειλίχιος καὶ πατρικὸς πρὸς πάντα δεόμενον αὐτοῦ, ἀλλὰ ταυτοχρόνως αὐστηρὸς καὶ ἄκαμπτος, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ υποστηρίξῃ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πεποιθήσεις του.

Ὑπεράνω ὅμως πάσης ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, ἡ μεγαλότερα Διαθήκη, τὴν ὁποίαν ὁ ἀοίδιμος συνάδελφος καὶ φίλος κατέλιπεν εἰς τοὺς ἐπιγόνους εἶναι ἢ ὄντως παραδειγματικὴ καὶ βαθεῖα Χριστιανικὴ πίστις αὐτοῦ, ἡ ἀσυνήθης ψυχικὴ του εὐγένεια, ἡ ἄμετρος καλωσύνη, μὲ τὰς ὁποίας δαφιλέστατα εἶχεν ἐφοδιάσει αὐτὸν ἡ ἄνωθεν δωρεὰ καὶ μὲ τὰς ὁποίας ἐγνώριζε νὰ κατακτᾷ ὁλοσχερῶς τὴν γενικὴν τῶν πάντων ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην.

Τώρα πλέον ἐκεῖνος ἀπέθανεν, ἀλλ' ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον του θὰ παραμένωσιν ἕσασι ἀξιολύμηντον ὑπόδειγμα καλοῦ Χριστιανοῦ, σοφοῦ ἐπιστήμονος, ἐξαιρέτου ἀνθρώπου.

Ὅστις τὴν μοιραίαν ἐκείνην νύκτα τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1956 εὐρέθη πλησίον του κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς του στιγμὰς καὶ τὸν εἶδε νὰ κλείνῃ ἡσύχως καὶ ἀπαλὰ τοὺς ὀφθαλμούς του, μὲ τὴν ἡρεμίαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἡ ἐκ τῶν ἔνδον ἱκανοποιήσεως ἐνὸς ὥραίου ἰδανικοῦ καὶ μιᾶς ἐντατικῆς προσπαθείας, δύναται νὰ φέρῃ ὡς τελευταῖον μῆνυμα τῆς διδασκαλίας του τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσιν ἀναμφηρόστως τὴν πρώτην καὶ ἀσφαλῆ βάσιν τῆς πραγματικῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθοῦς κατὰ Χριστὸν σοφίας.

Ἐστω αἰωνία αὐτοῦ ἡ μνήμη.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ